

OKTÓBER, MINDSZENT HAVA

Szüreti multság

(Rendszerint Mihály utáni vasárnapon, újabban inkább szombaton tartják.)

A szüreti „mérlegelő” játék az áldomás, a hálaadás, a tisztulat, a parttalan jókedv, a mindenséggel való egyesülés ősi alkalmá, az őszi napéjegylenlőség megszentelése.

Hálaadó mise után fölvonulást tesznek az ünneplők, a falu minden zegét-zugát bejárja lármás, maskarás csapatuk. A menetben az alkalomra választott bíró és bíróné díszes hintón vonul. A hintó a „mérlegelést” idézi meg, s rajta, hátul a hágcsón állva az alkalmi kisbíró a helység minden szerén, szegén tréfás szöveggel adja tudtul az utcára sereglett sokadalomnak az elmúlt év során elkövetett bűnöket; a tréfa a mocskot is gyűlölködés nélkül bőfögi fel, felszabadít, s a súlyos terhek alól oldozást ad.

A menet élén rendszerint a zenészek után lovas betyárok, huszárok vagy csikósok kíséretében ünneplő ruhás lányok szalagokkal öltöztetett szőlőkoszorút visznek: a bőség, a szüzesség, s az áldozat jelét (a kipréselt szőlő leve Krisztus áldozati vére). A menet résztvevői többségükben alakoskodók: dőrék, állatmaszkosok, zsánerfigurák (török, tollas, zsidó, ablakos tót, cigányasszony, borbély, haramia...). Az alakoskodók között gyakori a nemet vagy életkort „fölcserélő”. (A maszkok nem rejtik el a személyt, a maszk által látványosan nyilvánvalóvá lesz mindenkiben a hétköznapokon takargatott, rejtett tulajdonság is. A maszk felszíne a lélek mélyét hozza felszínre; az álarc hamis képet, ál-arcot mutat, a maskara pedig a lélek rejtett üzenetét „öltözteti”, mutatja. A legtöbb esetben a maszkoknál a nemzetségre jellemző tulajdonság fogalmazódott meg, képletesen ezen alkalmon a nemzetség első tagjától kezdve a ma élőkig (s a majdan születők is!) mindenki „tetemre hivatott”. A báméskodóknak cigányasszonynak öltözött vet kártyával sorsot, a dőrék homokkal, hamuval vagy korommal teli harisnyával verik hátba a tétlenül ácsorgókat, s ijesztik a gyerekeket, s a félénk fehérnépet is. A csikósok ostort pattogtatnak, a betyárok lövöldöznek, a settenkedő gonoszt úzik eképpen messze; a gazdát alakító legények újjborral kínálgatnak mindenkit, az idegent is „beitatják” az általános duhajkodásba. E menet egyben hírverése az esti multságának is.

Estére mesterséges szőlőlugast készítenek a kocsmá udvarán, amelyről kötelező szőlőt lopnia a multságára érkezőknek. (A szőlőlopásnál – mivel a csöszök munkálkodása okán szükséges volt – a „tolvajok” rejtett tulajdonságai, ügyessége kapott szerepet, kerülhetett felszínre – segítve ezzel önmaga mélyebb megismerését, s az így felfedezett tulajdonságai segítségével a más, kötött keretek között való teljesebb életet.) A „csöszök” a tetten ért tolvajtól zálogot vesznek. (Mikor a hamisbíróság a zálogot visszaszolgáltatta tulajdonosának, akkor rá, kifejezetten az ő (zálogot adó) gyarlóságára jellemző váltságot írt elő. A falu török basájának például négykézláb, számár iázását utánozva a multság négy sarkába kellett mennie, hangosan ordítva: „én vagyok a világ legnagyobb számara!” – ezzel mintegy „letörték a szarvát”, visszavágva a fölös, emberi gyarlóságból fakadó tulajdonságokat). Azután a legtöbb zálogot adót, a falu csetebotá, ártatlan legényét bűnbaknak nevezik ki, akit maskara-bíróság ítélt halálra, miután a résztvevők fejére szórták a falu összes „szennyését”.

A szüreti multságán eddig lefojtott elemi indulatok szabadulnak el- és fel; mivel a pletyka-hordta vétkek itt hangosan, mindenki füle hallatára kerülnek elő, a rejtett, a csak sejtett, gyanított vétkek nyilvánvalóvá válnak. Nem ritka a verekedés, de néha haláleset, valóságos áldozat rázza meg a közösséget. A verekedők régebben egymás vállát karolva mentek a kocsmába, békepohár inni; a verekedés nem haragot hozott, hanem éppen azt zavarta el – ilyenkor két legény „helyretette” egymást.

A téli gonosz-járó sötét napok, amelyek fölnagyítják a bűnt, a bajt, s fokozzák az egymás ellen feszülő indulatokat – tisztultan találták a hajdan volt falut. Teljessé a küzdelem adta

tisztulatot az októberi litániák tették; ebben az értelemben a „verekedés” (akárcsak a lélek önmagával való küzdelme) gyónás-szerepű volt, s ennek „penitenciáját” róttá le a hites ember a litániák hosszú során.

Október 16. Lehel

(Árpád seregeinek egyik vezére, Bulcsú és Botond társa a harcban; +955).

Lél (Lelu, Lélö, vagy Leel alakban) egyike a vezéreknek, a hét magyar közül való Tasnak fia. Ugyanő a Képes krónikában az ötödik kapitány:

„Az ötödiket pedig Lélnek hívták: ez a messiánusokat (morvákat), illetve cseheket elűzte Galgóc vidékéről, mondják, hogy sokáig ott táborozott. Tőle származik Szoárd nemzetsége vagy törzsöke.” (Képes krónika); Kézai Simon krónikájában pedig a hatodik: „A hatodik sereg vezére Lél volt. Ez elejétől fogva Galgócz körül lakván, miután onnan a morvákat és cseheket kiirtotta, utóbb, mint mondják többnyire Nyitra táján lakozott. Tőle ered a Szoárd törzs és rokonság.”

Ő lett (a 41. fejezet szerint, Gesta) a Bolgár-Fejérvár felé menekült Zalán ellen küldött seregnek vezére Bulccsal és Botonddal együtt, kikkel ezentúl rendszeren együtt említik. Anonymus szerint (39. fejezet) kürtjébe fújva adott jelt a Zalán ellen való döntő csatára:

„A Száva torkolatánál megérkezve, másnap a maga jegyes zászlajának fölemelésével jelt adott a bolgárok ellen való küzdelemre s diadalt aratva, tábort ütött a Duna mellett, bolgár és görög foglyait pedig vasra verve küldte Árpádhoz. Innen tovább indulva Bolgárfejérvár városa ellen lovagoltak. Ekkor a bolgárok vezére, aki Salán vezérnek rokona volt, görög segédhaddal együtt ott termett, hogy nagy sereggel megvívjon velük. Másnap mind a két fél csatarendbe sorakozott a Duna mellett elterülő mezőn. „Tas fia Lél megfújta a kürtjét, Bogát fia Bulcsú meg felemelte a zászlaját, s az első hadsorban indultak ütközetbe a görögök ellen.” (Gesta)

„A két ellenfél csapatai egymás után összecsaptak s heves viadalra keltek. A görögök és bolgárok közül igen sokan elestek, mások pedig fogságba kerültek. Tehát Bolgárország vezére látva, hogy övéi a csatában a rövidebbet húzzák, futásnak eredt, s hogy életét megmentse, berohant Fejérvár városába. Ekkor a diadalmas Lél, Bulcsú, valamint Botond tábort ütöttek a Duna mellett, valamivel lejjebb a síkon. Ott aztán a bolgárok meg görögök közül ejtett foglyokat mind maguk elé vezettették, majd vasra verve elküldték Árpád vezérnek Magyarországra.” (Gesta).

„Másnap pedig Bolgárország vezére különféle ajándékokkal elküldte követeit Lélhez, Bulcsúhoz meg Botondhoz s könyörgött nekik, hogy álljanak rá a békére. Azonfelül azt is megüzente, hogy nem fogja pártját nagybátyjának, Salán vezérnek, hanem meghódolva híven szolgál majd Árpád vezérnek, és évi adót is fizet neki. Azok pedig ráállva a békére és a vezér fiát zálogul elfogadva, Bolgárország sok javával eltávoztak, a vezért pedig bántatlanul hagyták.” (Gesta).

Az ország egyik vezérévé tette őt Árpád a 13 éves korában örökösévé lett Zsolt vezér mellé Lélt Bulccsal és Botonddal együtt (899-ben). Anonymus szerint (Névtelen, 53): „Továbbá másokat – mégpedig Tas fia Lélt, Bogát fia Bulcsút, a vér emberét, valamint Kölpény fia Botondot – a sereg vezetőivé tették avégre, hogy különböző országokat feldúljanak velük. Ezek ugyanis harcosok és lélekben erősek valának, kiknek más gondjuk sem volt, mint uruknak nemzeteket hódítani és mások országait pusztítani».

Lél 907-ben hősiek részt vett a Lajos császár hadaitól megtámadott ország védelmében. Anonymus (55. fej.) szerint ő az, aki társaival együtt – árulás miatt – fogságba esik Augsburgnál a csatában. Az augsburgi csata második napján, aug. 10-én fogságba esett, s őt Bulccsal és Súrrel együtt Henrik felakasztotta Regensburgnak keleti (Magyarországra néző) kapuja előtt: „De végül a bajorok és alemannok gyalázatos csalárdsága miatt Lél meg Bulcsú fogságba estek,

s az Inn folyó mellett akasztófán végezték életüket.” – tudósít Anonymus. A képes krónika szerint (hasonlóan ír Thuróczy is): „Elfogták ezen a helyen Lélt és Bulcsút, a jeles kapitányokat, s a császár színe elé vezették őket. Megkérdezte a császár, miért olyan kegyetlenek a keresztényekhez. Felelték: „Mi a magasságbeli Isten bossúja vagyunk, ő küldött minket rátok ostorul ; ha abba hagyjuk üldözésteket, akkor elfogtok és megöltök bennünket.” Mondotta a császár: „Válasszatok magatoknak olyan halált, amilyent akartok!” Szólt erre Lél: „Adjátok ide kürtömet! Hadd fújjam meg előbb, aztán felelek.” Odaadták kürtjét, s amikor nekikészült a kürtfúvásnak, a császár közelébe lépett, s állítólag oly erővel vágta homlokra a császárt, hogy a kürt eltörött, a császár pedig belehalt ebbe az egyetlen ütésbe; mondotta neki Lél: „Elöttem jársz, és szolgálom leszel a másvilágon!” Azt hiszik ugyanis a szittyák, hogy akiket életükben megöltek, a másvilágon nekik szolgálnak. Nyomban lefogták és Regensburgban bitófán végezték ki őket.”

A kürt szava ősidők óta harcba hív, akár csak nálunk a véres kard körbehordozása, mely kötelezte a harcképes férfiakat a csatába vonulásra: „Azért bárhol is halljátok a kürt szavát, siessetek oda hozzánk. Istenünk majd hadakozni fog értünk.» (Neh.4,14) Sőt, a kürt szavára Jerikó kőfalai is leomlanak: „Amikor tehát megfújták a harsonákat és ez a hang és zengés a sokaság fülébe hatolt, az egész nép lármába tört ki, legott leomlottak a falak.” (Józs.6,20a)

Lélek és kürt összetartozik; hiszen a lélek szava szólal meg s a lehellet (lélekzet), a lég által kel életre a hang. A kürt szája pedig – mely egyben kürtő – a születés helye is: amint a testet öltés a szülőcsatornán át történik, úgy a lélek hangja is e kürtön át születik a világra. Kürt és születés kapcsolatáról vall az alábbi gyűjtés is: „Tanyavilágban hogy szültek az asszonyok, és nehezen szültek, akkor nagy kürt vót, oszt abba belefújtak. De nagyon erősen köllött azt fújni, oszt azáltal mögindult a szülés.”

Amit ma úgy ismerünk, mint Lehel kürtje, Atila kardja, Szent István kardja, stb. legtöbbször késői másolat. Mondai létük fontosabb, mint valóságos jelenlétük; inkább ősképiségük hat, mintsem fizikai valójuk.

A Lél név a magyar kereszténységben is meggyökerezett, s különösen a Fekete-Körös közép és alsó folyásánál birtokos Becse-Gregor-nemzettségben volt használatos. Egyebek közt e nemzetiség tagjai, a sarkadi Lee-Össyek még a XX. század derekán is Lehel vezértől származtatják magukat.

Október 20. Vendel

(A jószág tartó gazdák, a pásztorok, de főleg a juhászok védőszentje.)

Kései (1417 után keletkezett), de hiteles legendái Vendel, Wendalin, Wandalin és Windilin néven említik az ír-skót nemzetiségből származó szentet (más legendája szerint frank származású); élete a szent Patrik térítése utáni időre esik, mikor a pogányság újra lábra kapott és Vendel királyfi is a szent hit harcosául szegődött. Pogány vezér fiaként született 554 körül, apja nem nézte jó szemmel a kereszténységgel rokonszenvező fiú jámborságát. Hogy elvonja őt e tanítástól, nyájának őrzését bízta fiára. Ám mint annyiszor, Isten ezúttal is az őt kereső lelke javára fordította azt, amivel tőle el akarták távolítani az ifjút: Vendel a természet csendjében megízlelte és megszerette a remeteéletet és feltett vágya lett, hogy miután Rómába és a Szentföldre zarándokol, maga is remeteéletet él majd. Talált hat magához hasonló ifjút, s velük nekivágott az ismeretlen útnak. Meg is érkeztek Rómába, de a perzsák és arabok támadásai miatt (amelyek később, 614-ben a legtöbb zarándokhelyet el is pusztították) a szentföldi útról le kellett mondaniuk. Hazaindulván oly erősen égett benne a remeteség iránti vágy, hogy Trier közelében, a Rajna vidékén megtelepedtek; az erdőben kunyhót építettek, szigorúan böjtöltek, imádkoztak és koldulásból tartották fenn magukat. Egy gazda szidására, aki a kolduló Vendelnek szemrehányást tett, hogy nem dolgozik, a gazdához szegődött és annak disznóit, később marháit végül juhait őrizte. Mindig a legjobb legelőt kereste a juhoknak, de

szíve folytonosan remetekunyhójába vágyott. Olyan kedves volt Isten előtt e vágyakozása, hogy angyalok jöttek érte, s a nyájjal együtt fölemelve cellájához vitték. Itt azonban nem volt víz a juhoknak – ám Vendel fohászokodva földre szúrta botját, mire bő vizű forrás támadt. Gazdája épp arra lovagolt és számon kérte Vendeltől, hogy ilyen messzire hozta a nyáját. A szent fogadkozott, hogy az állatokkal együtt kellő időben visszatér gazdájához. Mikor a gazda lóhalálában hazatért, meglepve látta, hogy Vendel már várja, a juhok pedig az akolban pihennek. E csodák láttára gazdája belátta, hogy a remeteélet nem naplopás, és Vendelt elbocsátotta. A szent azonban nem sokáig örülhetett magányának; a köré sereglett remeték annyira tisztelték, hogy előljárójukká választották. Az egyik legenda szerint még Vendel életében közösséget alkottak, kolostort építettek és a bencés regula szerint élő közösség apátjává választották Vendelt, aki így halt meg 617-ben. Azon a helyen temették el, ahol a remetekunyhája állt. Tisztelete a sírja körül azonnal megkezdődött – fölé hamarosan kápolnát emeltek, mely a csodák következtében zarándokhelyé vált. Főleg a járványos betegségek és az állatok bajainak megszűnése volt leggyakoribb csodája közbenjárásának. Tisztelete mintegy hét évszázadon át virágzott a környéken, de messzebbre nemigen terjedt hatása. Trier azonban rendkívüli módon tapasztalta égi segítségét: 1320-ban pestis ütötte fel a fejét a városban, ám Szent Vendel segítségül hívására hirtelen megszűnt a járvány. Hálából Balduin herceg templomot építtetett tiszteletére, melyet 1360 pünkösdjén szenteltek fel – Vendel ereklyéit a kápolnából az új templomba vitték át. 1506-ban márvány szarkofágot készítettek, s mindaddig, amíg a tholeyi kolostor állt, ünnepi körmenettel emlékeztek az ereklyék átviteléről.

A Római Kalendáriumba ugyan nem került be Vendel ünnepe, de Európa-szerte több mint 1500 templomot ajánlottak az ő oltalmába, s ezek között mintegy másfélszáz a zarándokhely. A Saar-vidék védőszentje. Tisztelete hazánkban a XVIII. században bukkan föl, Padányi Bíró Márton veszprémi püspök kezdeményezésére. (A Vendel-tisztelettel érkezik hazánkba a merinó-juh; kezdetben ennek „birka” volt a neve, az őshonos racka neve pedig „juh” volt.) Vendely hitvány, alávaló faedény, amelyben vajot, sajtot, túrórt tartottak régen Padányi szerint: „ilyen vendely, ilyen hitván, bűdös és utálatos edény az ember, szent Vendel is ilyennek tartotta magát.”

A magyar pásztorok legnépszerűbb szentje, „közülük valónak” tartották. Fordított népmesei alak; míg meséinkben a pásztorból lesz királyfi, addig Vendel esetében a királyfiból lett pásztor. Deákpusztán, ahol az első Vendel-kápolna épült anekdota született: Szent Péter szabadságot kér az Úrtól, helyettesének Vendelt ajánlja. Vendel panaszkodik, hogy nem tud deákul, hogyan álljon majd szóba püspökkel, táblabíróval? Péter megnyugtatja; amióta ő a mennyország kapujának őre, közülük egy se kérte a bebocsátást.

A veszprémi egyházmegyében található a legtöbb temploma. Nagyváradon Vendel napján a legelő szélén álló Sarlós boldogasszony-kápolna elé hajtották a gazdák a lovakat, marhájukat, juhaikat. A pap itt misét mondott, és megáldotta a jószágokat. Az esztergomi egyházmegyében a Vendel-búcsúk és a Vendel-vásárok igen gyakoriak voltak; de ez utóbbiak országszerte előfordultak. Hanyai-pusztai legenda szerint a Szent Anna tiszteletére szentelt kápolna mellett a Szentkút úgy keletkezett, hogy Vendel vándor juhász képében arra járt, megszánta a szomszéd országot, botját leszúrta és víz fakadt.

A juhászoknál rendkívüli a Vendel-tisztelet. Hercegekúton azt tartják, hogy juhászember volt és töviszúróval tisztogatta a legelőt. Harangot szenteltek Szabadkán a tiszteletére. A sződi Vendel-haranggal jószágvédő ellen kongattak. Máriaradnán a jószágot Szűzanya és Vendel oltalmába ajánlották. Házukban is tartottak Vendel-képet a bánáti németek – mécsesét égette előtte. Igen sok az útszéli és a legelőn álló Vendel-szobor, amelyet a szent ünnepén körmenettel is megtiszteltek. A kommunizmus kegyetlen éveiben, amikor a feszületeket és a szentek szobraikat az állam leromboltatta, jónéhány jáász gazda biztonságát és életét kockáztatva a legelőn lévő Vendel-szobrot a kertjébe menekítette (országszerte a határban lévő feszületek, illetve Szűz Mária-szobrok ugyancsak a falusi ember kertjébe menekítettek – sok szobrot így

óvtak meg a pusztulástól). A jász és kun falvak népe vetélkedik egymással, hogy melyik helység szülte Vendel; Jászság és Kiskunság Vendel-szobrai magyar juhászok: ingben, gatyában, dolmányban, cifraszűrben, tarisznyával, zsírral letapasztott hajjal, széles karimájú juhászkalappal. Az ország nyugati részén található Vendel-szobrok ugyanakkor barokk öltözetűek. A szlovákok híres betyárakkal, Jánosikkal azonosítják: Vendel úgy lebeg a nyáj felett, miképpen Jánosik, ha juhásztáncot jár. Az Alföldön Vendel-társaságok alakultak; ebben az őstársadalmi forma továbbélése mutatja magát. A határban levő Vendel-szobrok köré fákat telepítettek, mintegy szent ligetet formálva eme cselekedettel – akárcsak a Szűz Mária-szobrok és feszületek köré).

A XVIII. századi szószékeken számos faluban Jézus és Jó pásztor szobra helyett Vendel található. A kassamindszenti Vendel-búcsún a hagyományokba és a fortélyokba avatják be egymást a pásztorok. Számos helyen a jószágokért Vendel-misést tartottak.

Bánátban a Vendelt megelőző tíz napon szántottak. Azt tartották Mosonszentmihályon, hogy napjáig be kell fejezni a mezei munkát. Régebben országszerte ünnepe volt a jószágoknak is: nem fogták be őket ezen a napon és számos helyen vásárra se hajtották.